

МУҒАЛЛИМ ҲАМ ҮЗЛИКСИЗ БИЛИМЛЕНДИРИЎ

Илимий-методикалық журнал

2024

4-сан

*Ўзбекистон Республикасы Министрлер Кабинети жанындагы
Жоқарғы Аттестация Комиссиясы Президиумының
25.10.2007 жыл (№138) қарары менен дизимге алынды*

*Қарақалпақстан Баспа сөз ғәм хабар агентлиги тәрәпинен
2007-жылы 14-февральдан дизимге алынды.
№01-044-санлы ғуўалық берилген.*

Нөкис

4-сан 2024

ИЮЛЬ

Шөлкемлестіріушілер:

Қарақалпақстан Республикасы Халық билимлендириу Министрлиги,
ӨЗПИИИ Қарақалпақстан филиалы

Редактор:

А. Тилегенов

Редколлегия ағзалары:

Мақсет АЙЫМБЕТОВ	Уролбой МИРСАНОВ
Нағмет АЙЫМБЕТОВ	Сафо МАТЧОН
Айтмурат АЛЬНИЯЗОВ	Шукурулло МАРДОНОВ
Сапардурды АБАЕВ	Камаладин МАТЯКУБОВ
Адхамжон АБДУРАШИТОВ	Арзы ПАЗЫЛОВ
Хайрулла АЛЯМИНОВ	Барлықбай ПРЕНОВ
Байрамбай ОТЕМУРАТОВ	Раьно ОРИПОВА
Алишер АЛЛАМУРАТОВ	Бахтиёр РАХИМОВ
Дилшодхўжа АЙТБАЕВ	Фурқат РАЖАБОВ
Интизар АБДИРИМОВА	Муқаддас РАХМАНОВА
Тўлқин АЛЛАЁРОВ	Светлана СМЕРНОВА (Москва, Россия)
Марифжон АХМЕДОВ	Дилшода САПАРБАЕВА
Умида БАҲАДИРОВА	Феруза САПАЕВА
Фархад БАБАШЕВ	Зайниддин САНАҚУЛОВ
Ботир БОЙМЕТОВ	Мухаббат САЛАЕВА
Гулзода БОЙМУРОДОВА	Қаххор ТУРСУНОВ
Шахло БОТИРОВА	Амина ТЕМИРБЕКОВА
Маманазар ДЖУМАЕВ	Нурзода ТОШЕВА
Асқар ДЖУМАШЕВ	Куанишбек ТУРЕКЕЕВ
Мухтар ЕРМЕКБАЕВ (Шимкент, Қазақстан)	Тажибай УТЕБАЕВ
Алишер ЖУМАНОВ	Амангелди УТЕПБЕРГЕНОВ
Гүлнара ЖУМАШЕВА	Мамбеткерим ҚУДАЙБЕРГЕНОВ
Холбой ИБРАГИМОВ	Амангелди КАМАЛОВ
Шохида ИСТАМОВА	Вохид КАРАЕВ
Умида ИБРАГИМОВА	Гулмира ҚАРЛЫБАЕВА
Лола ИСРОИЛОВА	Ризамат ШОДИЕВ
Алима КЕНЖЕБАЕВА (Тараз, Қазақстан)	Зафар ЧОРИШАНБИЕВ
Ярмухаммат МАДАЛИЕВ (Шимкент, Қазақстан)	Рустам ФАЙЗУЛЛАЕВ
Меруерт ПАЗЫЛОВА	Дўстназар ХИММАТАЛИЕВ
Асқарбай НИЯЗОВ	Тармиза ХУРВАЛИЕВА
Сабит НУРЖАНОВ	Умид ХОДЖАМҚУЛОВ
Захия НАРИМБЕТОВА	Жавлонбек ХУДОЙБЕРГЕНОВ
Ҳушбоқ НОРБЎТАЕВ	Гулрухсор ЭРҒАШЕВА
Улфат МАҲҚАМОВ	Гавхар ЭШЧАНОВА
	Қонысбай ЮСУПОВ

МАЗМУНЫ

ТИЛ ХАМ АДЕБИЯТ

Jalgasbaeva G.J. Kompetenciyaliq qatnas tiykarında studentlerdiń ingliz tilinen leksikalıq kompetenciyaşın rawajlandırıw	7
Koshayeva S.K. Teknikaliq universitette shet tilin oqıtwdıń lingvistik qásiyetleri	12
Shamshetdinova G.A. Qoraqalpoq tilini o'qitish metodlari	19
Nurova F.K. Ko'makchi fe'lli so'z qo'shilmasi va fe'l+fe'l tarkibli qo'shma fe'llarni farqlash tamoyili	22
Ochilov A.D., Tojiyeva Z.Z. "Alfiyya" asarining yozilish sabablari va uning arab grammatikasidagi mavqeyi	27
G'ulomova X., Bakiyeva H. Ona tili darslarida organayzerlardan foydalanish usullari	31
Matkarimova S.Sh. Differensiallashgan adabiy ta'lim tizimida matn tahliliga doir adabiy-nazariy tushunchalar ustida ishlashning ilmiy metodik asoslari (Xalq dostonlari misolida)	37
Shermatova U.S. Badiiy asar qahramonlarining xarakter xususiyatlarini o'rganish asar tahlilining uzviy elementi sifatida	42
Абдуллаева Н.С. Теоретико-педагогические основы применения педагогических технологий в формировании иноязычной компетенции студентов	48
Курбонов Д.К., Каримов У.Р. Императивы и диспозитивы в языковых нормах русского языка	55
Эшанкулов Х.М. Не склоняемые имена прилагательные в русском языке	62
Egamberdiyeva N.X. The use of grammar in teaching english in primary education	70
Ismailova Ch.Sh. Needs analysis (na) in the development of english for specific purposes (esp) programs	81
Shoyimkulov M.S. Socio-cultural competence is the main aspect in teaching foreign languages	93

ПЕДАГОГИКА, ПСИХОЛОГИЯ

Пазылов А. Мамлекетлик бағдарламада мектеп хэм педагогика бағдарындағы жоқары оқыў орынлары менен интеграцияны тәмийинлеў мәселелери	98
Aytmammedova T. Tálimniń universal dizayni sharayátında oqıwshılardı psixologiyalıq-pedagogikalıq qollap-quwatlaw paradigmasi	104
Hamrayeva M. O'quv matnlarini bog'lanishli nutqqa oid ko'nikmalarini o'quvchilarda shakllantirish	110
Исмагова Д.Ш. Малакасини ошириш жараёнларида интеллектуал таълим тизимларидан фойдаланиш	114
Tuxtaboyev S.X. Ta'limda "TPACK" modeli asosida dars jarayonlarini tashkil etish metodikasi	118
Suyunova N.A. Ta'limda mantiq tushunchasi va o'quvchilarda mantiqiy fikrlashni rivojlantirish	122
Ishkobilov F.X. Virtual laboratoriyalar asosida o'quv jarayonini shakllantirish metodikasi	127
Buranova D.A. Bo'lajak qishloq xo'jaligi mutaxassslarining kompetensiyaviy samaradorligini oshirish masalalari to'g'risida	132
Maxmudov U.M. Yoshlarni harbiy Vatanparvarlik ruhida tarbiyalashda buyuk sarkardalarning hayoti, jasorati va qahramonliklari haqidagi ma'naviy-ma'rifiy ishlar tizimining tarbiyaviy ahamiyati	136
Allaberdiyeva K.X. Pedagogning kommunikativ kompetentligi	144
Alijonova M.R. Bo'lajak mutaxassis agronomlarni shaxsiy-kasbiy rivojlanlanishga yo'naltirish, integrativ yondashuvni takomillashtirish va ularning kasbiy tayyorgarligini oshirish metodikasi	152
G'aynazarov B.D. Eshitishda nuqsoni bo'lgan o'quvchilarini psixologik-pedagogik tavsiflari	158
Qambarov A.M. Bo'lajak mutaxassslarni o'qitishda innovatsion texnologiyalarning roli	163

Akmaldinova F. Zamonaviy ta'limda o'quvchilarning mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish	167
Shomuratova N.D. Sharq mutafakkirlarining axloqiy tarbiya haqidagi pedagogik qarashlari	174
Sanayeva M.I. Zamonaviy biologiya ta'limining elektron axborot ta'lim resurslari va ularni yaratishga qo'yiladigan umumiy talablar	178
Abdurasulov J. Harbiy ta'lim jarayoniga pedagogik va psixologik texnologiyalarni joriy etish	184
Kuliyeva M.X., Sharipova Sh.X. Ta'lim jarayonida pedagogik integratsiyaning o'ziga xos imkoniyatlari	189
Rasulova R.B. Integratsion qoliplash kompozitsion usuli orqali o'quvchilarning matn yaratish kompetensiyasini shakllantirish	196
Rahmonov O.B. Chet el tajribasida 4K modeli va uning shaxslararo muloqot ko'nikmalarini rivojlantirishga ta'siri	201
Fayzullayeva G.Sh. O'qituvchilarni uzluksiz kasbiy rivojlantirishda P5BL yondashuvini tatbiq qilish qonuniyatlari	205
Хакимов А.А. Интеграциявий ёндашув асосида тарбия фанини ўқитиш методикасини такомиллаштириш	211
Султанова В.К. Ўқувчиларда мулоқот маданиятини шакллантириш жараёнида ўқитувчининг эгаллаган мавқеи ва педагогик вазифалари	219
Rahmonov O.B. 4K tamoyili asosida o'quvchilarning shaxslararo muloqot ko'nikmalarini rivojlantirish	225
Ibrohimova O.X. Kompetensiyaviy yondashuvning ingliz tili o'qituvchilari kasbiy mahoratini shakllantirishdagi o'rni va roli	229
Seilxanova R.N. Talabalardagi kreativlikni rivojlantirishning metodologik ahamiyti	236
Каримов Р.Р. Бўлажак она тили ўқитувчиларида ижтимоий-педагогик компетентликни ривожлантириш	241
Каримов Р.Р. Бўлажак ўқитувчиларни ижтимоий-педагогик компетентлигини ривожлантириш имкониятлари	246
Шахалдарова Г.С. Замонавий хорижий тил ўргатишда кўргазмалилик тамойили	251
Saidov S.F. Mutaxassislik fanlarini o'qitish jarayonida sun'iy intellekt imkoniyatlaridan foydalanish	259
Obidov R.A. Oliy ta'lim muassasalarida iqtisodiy fanlarni keys-stadi texnologiyalarini qo'llab o'qitishning afzalliklari va amalga oshirish bosqichlari	265
Халиков А.А., Ортиқова Д.М. Ўқитувчининг касбий тайёргарлигида нотиклик қобилиятининг аҳамияти	270
Karaboyeva M.Q. Ta'lim muassasalarida kasbiy manaviy muhitni sog'lomlashtirish mexanizmlarini takomillashtirish masalalari	276
Абдуллаева Н.А. Эргономическое направление в современном образовании	282
Бобаева З.М. Использование инновационных технологий в обучении русскому языку	286
Kurbanbaeva A.J. Importance of Karakalpak folk healing traditions in youth health	295

МИЛЛИЙ ИДЕЯ ҲАМ РУЎХЫЙЛЫҚ ТИЙКАРЛАРЫ, ТАРИЙХ, ФИЛОСОФИЯ

Абаев С. Дуньялык мәмлекет деген не?	301
Primbetov K., Jumaboyeva M. Ma'naviyatni yuksaltirish mamlakatimizda davlat siyosati darajasida	304
Yuldasheva N.N. Talabalarning tarixiy o'lkashunoslik fani bo'yicha tadqiqotchilik faoliyatini rivojlantirish muammosi	310
Алламуратов А.А. Система образование, школа и развитие педагогической мысли в Мавераннахре и Хорасане второй половине XIV – XVI вв. (Тимуриды)	316

БЎЛАЖАК ЎҚИТУВЧИЛАРНИ ИЖТИМОЙ- ПЕДАГОГИК КОМПЕТЕНТЛИГИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ИМКОНИЯТЛАРИ

Каримов Р.Р.

Чирчиқ давлат педагогика университети ўқитувчиси

Таянч сўзлар: ёндашув, компетентлик, фаолият, яхлит, маҳсулдор, тажриба.

Ключевые слова: подход, компетентность, деятельность, целостный, продуктивный, опыт.

Key words: approach, competence, activity, holistic, productive, experience.

Компетентлик талаба томонидан алоҳида билим ва малакаларни эгалланишини эмас, балки ҳар бир мустақил йўналиш бўйича интегратив билимлар ва ҳаракатларнинг ўзлаштирилишини назарда тутди.

Битирувчиларнинг касбий тайёргарлиги даражасига қўйилувчи талаблар нуқтаи назаридан компетентлик талабаларнинг муайян вазиятларда билим, малака ва фаолият усуллари тўпламини мақсадга мувофиқ қўллаш қобилиятини англатади [6].

Компетентлик талабанинг шахсий ва ижтимоий аҳамиятга эга касбий фаолиятни амалга оширилиши учун зарур бўлган билим, кўникма ва малакаларнинг эгалланиши ҳамда уларни касбий фаолиятда қўллаш олиниши билан ифодаланади. Мазкур ўринда «компетентлик» тушунчасининг моҳияти ҳам тўла очилади, у икки кўринишда: талабаларнинг шахсий сифатлари тўплами ва касбий соҳанинг таянч талаблари сифатида намоён бўлади.

Шахснинг қадриятлар тизими - бу устуворликларнинг универсал тизилмаси, у ҳаётий йўналишларни ва шахс фаолиятининг исталган натижасини белгилайди, шахснинг фикрлари ва ҳаракатларини шакллантиради. Шунинг учун ижтимоий-педагогик компетентлик кўрсаткичи бўлажак ўқитувчи шахсининг ўзагини ташкил қилади, қобилият ва кўникмаларни ривожлантиришга, шунингдек, ўз олдидаги бурчни амалга оширишга ёр-

дам беради ва келажакдаги ҳаётий фаолиятни лойиҳалаш имкониятини беради. Ушбу кўрсаткични амалга ошириш ўқитувчига ўз ишини, шахсий касбий позициясини топишга, тушунишни ривожлантиришга, ўқитувчилик фаолиятининг маъносини ва ундаги ролини тушунишга имкон беради. Бўлажак ўқитувчиларни ижтимоий-педагогик компетентлигини ривожлантириш ўз касбий даражасини ошириш ва ўқувчилар билан ишлашда юқори натижаларга эришишга олиб келади.

Бундан келиб чикиб, бўлажак ўқитувчиларни ижтимоий-педагогик компетентлигини ривожлантиришнинг уч босқичини шартли равишда ажратиб кўрсатишимиз мумкин.

Биринчи босқич ўз кадрият йўналишлари ва дунёқарашини билиш, шунингдек, ўқитувчининг касбий фаолият соҳасидаги асосий билимларни ўзлаштиришдан иборат. Бу босқич, асосан, ижтимоий-педагогик амалиёт жараёнида билим ва малакаларни эгаллашни ифодаловчи гносеологик компонент билан тавсифланади.

Иккинчи босқич ўзлаштирилган кўникма ва малакаларни амалга ошириш, шунингдек, ўқитишнинг амалий тажрибасини ўзлаштиришни ўз ичига олади. Бу индивидуал тажрибани тўплаш, танланган мутахассислик бўйича муносабатларни ривожлантириш, шахсий эътиқод ва меъёрларни, мазмун ва маънолар тизимини шакллантириш билан боғлиқ.

Учинчи босқични амалга ошириш энг кўп қизиқтирадиган соҳалар бўйича чуқур билим олишга ва ижтимоий-педагогик ижодкорликни намойиш этишга қаратилган.

Якуний босқичда ўқитувчи аллақачон етук мутахассис бўлиб, ўз-ўзини такомиллаштиришни давом эттиради: амалий фаолиятда самарали эканлиги исботланган усул ва ёндашувлардан фойдаланади; энг қизиқарли педагогик жараён ва ҳодисаларнинг тадқиқотчиси вазифасини бажаради.

Бўлажак ўқитувчиларни ижтимоий-педагогик компетентлигини ривожлантиришнинг юқоридаги босқичларини муваффақиятли яқунлаши учун танланган мутахассисликка мос келадиган таълим жараёни зарур. Бу жараён коммуникатив, фаолиятли, интерфаол ва ижтимоий характерга эга бўлиши керак. Бундай ижтимоий-педагогик таълим жараёни бир қатор ўзига хос хусусиятларга эга.

Шундай қилиб, компетентлик бу:

- шахсий, яхлит, интегратив, шахс ривожланишининг маълум даражасига асосланган шакллантириладиган сифатдир;

- бу сифат шахс учун унинг аҳамиятини инобатга олган ҳолда муваффақиятли (маҳсулдор, самарали) ўқитиш фаолиятига тайёрликда намоён бўлади.

Компетентлик асослари қуйидагилардан иборат:

- ўзини ўзи амалга оширишга ёрдам берадиган универсал билимлар тизими (когнитив компонент);
- интеллектуал ва шахсан аниқланган фаолият тажрибаси (оператив-фаолият компоненти);
- самарали ташқи ва ички ўзаро таъсир (ижтимоий-хулқ-атвор компоненти);
- қадриятлар ва маънолар, шахсий хусусиятлар (мотивацион-қиймат компоненти).

Бўлажак ўқитувчиларни ижтимоий-педагогик компетентлигини ривожлантиришда ижтимоий-педагогик фаолият мазмуни ҳам муҳим аҳамиятга эга. У ўзининг ижтимоий муҳити (яшаш жойи) билан боғлиқ ҳолда ўзининг объекти сифатида маълум бир шахсга эга, унинг предмети - шахсни тўлиқ ижтимоийлаштиришга ёрдам берадиган аниқ ижтимоий-педагогик мақсадларга эришиш, унинг ижтимоий муҳит билан мақсадли ўзаро муносабати ҳисобланади. Унинг мақсади - бу ўзаро таъсирни, муносабатларнинг бутун мажмуини уйғунлаштириш, инсоннинг ўзини тўлиқ англаши ва унинг реал муҳит шароитида шахс сифатида ривожланишига имкон беради [7].

Бундай уйғунлаштириш қуйидаги йўналишларда амалга оширилади:

а) ижтимоий муҳитни унда яшовчи шахс ёки гуруҳни ижтимоийлаштириш, қайта ижтимоийлаштириш манфаатларини кўзлаб мақсадли педагогиклаштириш;

б) унинг эҳтиёжлари, имкониятлари, манфаатларини ҳисобга олган ҳолда шахснинг ўзига таъсир қилиш (ўзаро таъсир қилиш).

в) атроф-муҳитни педагогиклаштириш ва инсонга ўзини ўзи англаш учун энг мақбул шароитларни яратиш манфаатларига таъсир қилиш.

Мутахассисларнинг фикрича, ижтимоий педагогика амалиёт сифатида қуйидаги функцияларни амалга оширади [2]:

- диагностик – жамиятнинг ижтимоий-педагогик омилларини, унда содир бўлаётган жараёнларни, яшаш шароитларини; унинг ижтимоий ифодаланган хусусиятлари даражасини баҳолаш;
- прогнозтик - атроф-муҳитдаги ижтимоий жараёнларнинг боришини ижтимоий-педагогик прогнозлаш; унда шахснинг намоён бўлиши,

унинг индивидуаллиги, шунингдек уларга (атроф-муҳит ва шахс) мақсадга мувофиқ таъсир қилиш имкониятлари;

- тарбиявий – шахсни унинг қизиқишлари, хоҳиш-истаклари, индивидуал имкониятлари ва экологик эҳтиёжларини ҳисобга олган ҳолда мутахассис сифатида тайёрлаш (қайта тайёрлаш);
- адаптив – шахсни атроф-муҳитга унинг индивидуаллигини ҳисобга олган ҳолда мослашиши;
- тузатувчи – шахснинг индивидуаллигини ва атроф-муҳитнинг ижтимоий-психологик эҳтиёжларини ҳисобга олиш;
- сафарбар қилиш – шахсни умумий фаолиятга (унинг барча турларида) киритиш; маълум бир жамият аъзоси сифатида унинг индивидуал имкониятларини ҳаёт учун, ўзини ўзи англаш учун фаоллаштириш;
- назорат - ижтимоий хулқ-атвори баҳолаш ва назорат қилиш, ўзини ижобий ифода этишни рағбатлантириш, унинг атроф-муҳит, маълумот гуруҳи томонидан шахсга таъсир қиладиган салбий ижтимоий ҳаракатларнинг олдини олиш;
- реабилитация - стрессни бартараф этиш, дам олиш, маънавий ва жисмоний кучни тиклаш, ижобий ҳис-туйғуларни тўплаш ва бошқалар;
- профилактик (ҳимоя-профилактика) – шахсни атроф-муҳитдан унинг тажовузкор кўринишларида ҳимоя қилиш (ва аксинча).

Юқоридаги функциялар биргаликда ижтимоий педагогиканинг ижтимоий-ўзгартириш функциялари гуруҳига бирлаштирилади.

Шундай қилиб, бўлажак ўқитувчиларни ижтимоий-педагогик компетенцияларини ривожлантириш умумий педагогика (тарбия ва ўқитиш) усуллари - ишонтириш, ўргатиш, рағбатлантириш, қўллаб-қувватлаш ва бошқалар билан амалга оширилади, бу эса ижтимоий педагогикадаги умумий педагогик функцияларнинг аксидир.

Махсус тадқиқотлар ва амалиётлар ижтимоий-педагогик фаолиятнинг қўлланилиш доираси, мақсад ва ечилиши лозим бўлган вазифаларга қараб турли технологиялар ёрдамида амалга оширилишини кўрсатмоқда. Ижтимоий-педагогик технология деганда маълум бир ижтимоий-педагогик мақсадга эришишнинг оптимал вариантыни таъминлайдиган муайян объектга нисбатан ижтимоий ўқитувчи фаолиятининг умумий мажмуи ва кетма-кетлиги тушунилади. Ҳар бир соҳада у ижтимоий-педагогик фаолиятнинг предмет соҳасига мувофиқ кўрсатилади, аниқланади ва мазмун билан тўлдирилади.

Адабиётлар:

1. Василькова Ю.В., Василькова Т.А. Социальная педагогика. М.: Академический проект, 2001. 327 с.
2. Зимняя И.А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования. – Высшее образование сегодня. – 2003. - №5.-С. 34–42.
3. Зимняя И.А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании. М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. 40 с.
4. Иванов Д.А., Митрофанов К.Г., Соколова О.В. Компетентностный подход в образовании. Проблемы, понятия, инструментарий: учебно-методическое пособие. М.: АПК и ПРО, 2003. 101 с.
5. Каримова В.М. Ижтимоий психология / Дарслик. Педагогика олийгоҳлари талабалари учун. – Тошкент: “Fan van texnologiyalar”, 2007. – 176 б.
6. Муслимов Н.А., ва бошқалар. Касб таълими ўқитувчиларининг касбий компетентлигини шакллантириш технологияси / Монография. – Т.: “Фан ва технология” нашриёти, 2013.
7. Садовничий В. Роль образования и науки при переходе к устойчивому развитию. Alma mater. – 2002. – №2. – С. 9-14.

РЕЗЮМЕ

Ушбу мақолада бўлажак ўқитувчиларни ижтимоий-педагогик компетентлигини ривожлантириш имкониятлари ёритиб берилган.

РЕЗЮМЕ

В данной статье освещаются возможности развития социально-педагогической компетентности будущих учителей.

SUMMARY

This article highlights the possibilities for developing the socio-pedagogical competence of future teachers.